

شورای عالی حوزه های علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خاوران
مدرسه علمیه الزهرا (س) شهرستان میاندوآب

عنوان مقاله
جایگاه اجتماعی زن در نهج البلاغه

پژوهشگر
هاجر کییری

تابستان 1400

چکیده

در این پژوهش به تحلیل جایگاه اجتماعی زن در نهج البلاغه پراخته شده است. خطبه های از امام علی علیه السلام درباره ویژگی های زن بیان شده و مطالبی به طور عموم درباره جایگاه زن آمده است گاه دشمنان به خاطر برداشت اشتباه از خطبه های امام علی علیه السلام، خواسته اند زن را در دین اسلام کم شخصیت جلوه دهند در حالی که برعکس، دین اسلام زن را دارای کرامت و شخصیتی والا می داند که نمونه های فروان برای آن در آموزه های دین مبین می توان سراغ کرد و نمونه ی بارز آن شخصیت های زن مسلمان است که در این مکتب و با آموزه های آن به کمال رسیده اند چه رسد به الگوهای جامعه ی های بشری مانند حضرت زهرا و حضرت زینب سلام الله علیهما.

در این مقاله، در واقع سخن از خصوصیات بیش از نیمی از آحاد جامعه انسانی است که چراغ های فروزان خانه های محبت و طراوت اند و مربیان و معلمان و پرورش دهندگان جامعه فردای انسانی اند. آنان که به ما سخن گفتن آموخته اند. و با تکیه بر آنها گام های ناتوان ما نخستین حرکت خود را آغاز کرده است امام علی علیه السلام زنان عنایت ویژه ای داشتند در اجتماع قائل شده اند و آنانرا از هرگونه محدودیتی محذویت در جامعه به دور دانسته اند.

کلید واژه: زن، جایگاه، اجتماع؛ نهج البلاغه

مقدمه

زنان ذخیره های انسانی مهم و ارزشمندی برای سازندگی ؛ اعتلای معنوی و مادی کشور محسوب می شوند و شرکت ایشان در فعالیت های اجتماعی در حوزه های فرهنگی ؛ سیاسی، اقتصادی از لوازم اساسی رشد کشور و از آرمان های انقلاب اسلامی تلقی می شود . آنچه که موجب بالا رفتن میزان مشارکت زنان در جامعه می شود احترام به حقوق و شئون آنان است .

با توجه به اینکه زنان نیمی از جامعه بشری را تشکیل می دهند بنابراین لازم و ضروری است درباره جایگاه اجتماعی زنان مطالبی نوشته شود چرا که زن می تواند به عنوان مدیر داخلی خانه در نقش همسری و مادری نقش به سزایی در خانواده و جامعه داشته باشد .

زنان به عنوان رکن اصلی جامعه بر پویایی ، استحکام ، امنیت و آرامش روانی و رشد ابعاد شخصیتی اعضای خانواده و به مراتب جامعه نقش اساسی و تعیین کننده ای دارند ، حال سوال این است که در نهج البلاغه؛ زن چه جایگاهی در اجتماع از نظر امام علی علیه السلام دارد در مورد زن مقالات زیادی نوشته شده است از جمله :

کرامت زن ؛ محمدمهدی کافی .

زن در آئینه جلال و جمال ؛ آیت الله جوادی آملی .

سبک زندگی فاطمی ؛ سید حسین اسحاقی .

طبق مطالعات انجام شده درباره ی جایگاه اجتماعی زن در نهج البلاغه مطالبی یافت نشد روش مقاله به صورت کتابخانه ای است .

زن از نظر اسلام

در مورد این مساله که زن از نظر اسلام چه موقعیتی دارد و این که آیا واقعا در اسلام به زن بها داده شده یا خیر ، بلکه تحقیر شده است ، سوالات زیادی مطرح است . منشا این سوالات مخالفین اسلام می باشند . آنان در طول تاریخ ایراداتی را به اسلام وارد کرده اند که یکی از آنها در مورد زن است . آنها می گویند اسلام حقوق زن را پایمال کرده و او را تضعیف نموده است و خلاصه اینکه آن ارزشی را که یک انسان کامل دارا است اسلام از او گرفته است . طرح این اشکال از طرف آنان باعث شد همین توهم در میان خود مسلمانان نیز به وجود بیاید به طوری که بعضی از زنان مذهبی ما می گویند خوب خداوند اینگونه خواسته است . معنی این حرف این حرف این است که گرچه خداوند نعوذبالله ما را آنطور که باید مثل مردها خلق ننمود لکن ما راضی هستیم این تعبد است . خیر این معنی باید تحقیق شود و معلوم گردد آیا در اسلام زن از نظر اجتماعی و نیز سعادت و رسیدن به اهداف عالیه انسانیت واقعا در درجه ای پایین تر از مرد قرار دارد یا اینکه مساوی یا آیا بالاتر است ؟

برای نمونه ، حتی الان در جمهوری اسلامی که ارزش و بها دادن به زن را نشان داده ؛ رسانه های قدرت های استکبار ، قدرت هایی که با برنامه ما مخالفان ، چه تهمت ها و دورغ هایی را برای ماروا می دارند از طرف دیگر ، کسانی که از طرف کلیسا ماموریت برای کوبیدن اسلام داشتند کاری می کردند اسلام در نظر عامه مردم بی ارزش و بی احترام شود . از دورغ و افتراءهم ابایی نداشتند¹.

اسلام و سفارش درباره زن

پیامبر اکرم صلی الله بيش از اندازه در مورد زن سفارش فرموده اند از سوی دیگر : از نظر قوانین و مقررات که خداوند توسط پیامبران و کتاب های آسمانی فرستاد این کشش ها را کنترل نموده است به مرد

¹ کرامت زن . درسهایی از نهج البلاغه ص

دستور داده تا به زن احترام بگذارد و وسایل و موارد احتیاج زن را فراهم آورد و از دفاع نماید . در آیه (الرجال قوامون علی النساء)^۱ معنی قوامون این نیست که فقط به او امر کند . از نظر فکری هم زن استقلال دارد و هم مرد . دستور اسلام این نیست که زن زیر نظر مرد فقط کار کند و هیچ اختیاری از خود نداشته باشد . بلکه بعضی (قوامون) را اینطور معنی کرده اند که از زن دفاع کند جبران کمبود های او را بنماید ملاحظه می کنید اسلام کمال سفارش را در مورد زن کرده است و کمال احترام را برای او قایل شده است ؛ اما وقتی اجتماعات و اقوام از نظر فرهنگ هنوز رشد نکرده اند ، یا بعضی در قانون و دستور العمل دم از حقوق زن می زنند اما در عمل پایبند نیستند و با برداشت غلط از اسلام ، اسلام را مورد توجه قرار داده اند اما نسبت به دستورات مهم درمورد خانواده ، معاشرت با فرزند و زن و بی اعتنائند ؛ گناه شرع چیست ؟ این از کم فهمی ما است از نظر خلقت در مورد زن بی عدالتی نشده است و از نظر قوانین هم کمال احترام به زن هست و شخصیت زن رعایت شده است^۲.

نقش اجتماعی زنان

"نقش اجتماعی زنان" به معنای بر آورده کردن انتظارات اعضاء گروه اجتماعی و یا در واقع به معنی چگونگی عمل کردن به قواعد و هنجارها در یک موقعیت اجتماعی است . نکته مهم این است که این نقش ها باید ساده بوده و نیازمند رفتارهای متفاوت زیادی نباشند و متناسب با طبیعت و سرشت فرد هم باشند برای مثال یک زن اگر از سوی نقش همسر و مادر را دارا باشد و از سوی دیگر محصل و دانشجو و در یک مجتمع آموزشی و معلم و در مجتمع دیگر و برخی اوقات هم به عنوان فروشنده کار کند ، دچار مشکل می شود فرد در چنین شرایطی به علت داشتن نقش های متفاوت و عدم تعادل بین آنها با فشار روانی ناشی از نقش های گوناگون مواجه می شود اینجاست که فساد انگیزی افراط و تفریط در امور حضرت امیر می فرمایند خود را می

^۱ سوره نسا آیه ۳۴

^۲ برگرفته از کتاب کرامت زن ؛ درسهایی از نهج البلاغه ص ۶۳

عنایت ویژه به زن

از آنچه گفته شد سر بیان حضرت امیر مومنان سلام الله علیها در نهج البلاغه روشن می شود ایشان در وصف زن خطاب به امام مجتبی علیه السلام می فرماید "زن ریحانه است نه قهرمان" ریحان بودن زن ایجاب می کند که به رعایت و تربیت او بیشتر و پیش تر از مرد همت گذاشت و گرنه پژمرده می شود .

از حضرت صادق علیه السلام چنین نقل شده است : من اتخذ امراه فلیکرمها امراه احدکم لعبه فمّن اتخذها

فلا یضیعها^۱.

مراد از "لعبه" در این روایت ، اسباب بازی و سرگرمیهای بی هدف نیست ؛ زیرا کرامت در فرهنگ قران ، امری ارزشی و در مدار تقواست و اسباب بازی و لهو در خور ارزش و کرامت نیست و در نتیجه ، منظور از لعبه اسباب بازی نیست ؛ بلکه همانند روایت قبل به معنای آن است که زن چون برگ ریحان ، ظریف و حساس است؛ مبدا این گلبرگ ظریف را ضایع کنید .

اسلام به اولیای مدرسه دستور و منزل دستور می دهد که به دخترها بیش از پسرها رسیدگی کنید ؛ چون تکلیف دختر ، شش سال قبل از پسر آغاز می شود . روی این تحلیل ، زن زود تر از مرد آمادگی نماز و راز و نیاز پیدا می کند و اگر احیانا وجود احساسات و عواطف شدید ، زمینه های انحراف را پیش روی زن قرار دهد ، تکالیف عبادی ان راهها را تعدیل می کند تا مباد به انحراف برود .

زن در نگاه دین حسابی خاص دارد . مرحوم ابن بابویه قمی رضوان الله تعالی علیه – در کتاب قیم من لا یحضره الفقیه ، بابی در ابواب نماز به نام "اداب المراه فی الصلاه" که آداب نماز زن را ، مانند چگونگی ایستادن ، رکوع ، و تشهد و برخاستن عقیفانه ، برای او بیان می کند . در پایان این باب ، از امام ششم صلوات الله علیها نقل می کند : زن با انگشتهای خود تسبیح بگوید ؛ زیرا از انگشتان بازخواست می شود .

¹ نهج البلغه نامه 31

بهترین تسبیح و شمارش آن برای زن و مرد ، همان تربت حسینی صلوات الله علیه و آله است و نیز تسبیح مرد به سر انگشتش مقبول است ، ولی دستوری به آن برای مرد وارد نشده است و این عنایتی از سوی خدا به زن است که با انگشت خود عدد تسبیح را بشمارد تا انگشت او نیز عبادت کند و متوجه باشد که با این انگشتان نباید گناه کند ، چون خداوند بدن را با همه خصوصیات در قیامت محشور می کند "بلی قادرین ان نسوی بنانه" نه تنها دست و انگشتان بلکه خطوط سر انگشتان را نیز قیامت برمی گرداند تا شهادت بدهند .

اگر تسبیح گفتن برای نمونه و تمثیل باشد . نه تخصیص و تعیین . زیرا تعلیل در روایت عمومیت دارد می توان ادعا نمود که ذات اقدس الهی بر اساس این روایت ، اصرار دارد که زن با همه اعضای بدنش بنده حق باشد . از این رو ، او را شش سال قبل از مرد مورد عنایت قرار داده است ؛ درست مانند بارگاهی که بدون اذن ورود نمی توان وارد آن شد ، ولی صاحب آن زن را شش سال زودتر از مرد راه بدهد . پیداست که او به زن پیش از مرد داشته است .

نتیجه گیری

کتاب گران سنگ نهج البلاغه و کلمات گوهر بار امام علی (ع) ، فارغ از نگاه اعتقادی و مذهبی برای عموم بشر مفید و ارزشمند است .

اما در پاره ای از خطبه ها و عبارات نهج البلاغه نکاتی درباره جایگاه اجتماعی زن وجود دارد که اهمیت آن را نشان می دهد . امیرالمومنین علی (ع) به عنوان شخصیتی که بر کرامت انسانی ، عدالت و ارزش های متعالی تاکید ورزیده ، شناخته شده است ، صدور سخنانی که زن را تحقیر نماید ذهن سوز می باشد . به همین خاطر ، موضوع زن و جایگاه اجتماعی او بیش از یک قرن است که دست مایه آگاهان و ناآگاهان برای متهم ساختن اسلام و شریعت اسلامی شده ، درنتیجه شبهات و پرسش های زیادی را از بیرون و درون جامعه اسلامی پدید آورده است .

ازاین رو ، برخی روشنفکران با نگاه انتقادآمیز به تبعیض حقوقی زن و مرد از نگاه حضرت امیر (ع) حکم نموده اند ؛ عده ای نیز به فرو دستی زن در نهج البلاغه حکم کرده اند و آن را در شأن علی (ع) نمی دانند ؛ گروهی دیگر بخاطر اجتناب از چنین رویکردی به تاویل و تفسیر به رای خطبه ها روی آورده اند ؛ و بعضی هم به ظاهر عبارات و گفته های نهج البلاغه اکتفا کرده و آن را مطابق اسلام و شریعت پنداشته و زن را فرودست ، ناقص و بی ارزش ، و مرد را فرادست ، با ارزش و کامل می دانند .

اما در این تحقیق و بررسی در سیره حضرت ثابت شد که آن حضرت علی رغم سنت جاهلیت به شخصیت و مقام زن احترام بسیار می گذاشته است . به بیان برابری زن و مرد می پردازد و در کرامت و منزلت زن همین بس که او را مظهر جمال و عطوفت الهی معرفی نموده و در بخشی دیگر از زن به عنوان امانت الهی یاد می کند که همچون امانت های دیگر خداوند ارزشمند و قابل احترام می باشد و باید آنچنان که شایسته امانت گذار است از او محافظت و نگهداری شود . امام علی (علیه السلام) پیش از هر مکتب مادی طرفدار زن ، مدارا با زنان را تحت هر شرایطی حتی در صورت بدرفتاری و اهانت لازم و ضروری دانسته و تعرض به او را محکوم نموده است .

نقشی که زن در تربیت و پرورش نسل بشری ایفا می کند جایگاه ممتاز و منحصر به فرد او را در نظام خلقت مشخص می سازد و از او با عنوان محرم اسرار الهی یاد می کند . حضرت به احیای حقوق زن از جمله سیاسی ، اقتصادی ، فرهنگی و تربیتی ، اجتماعی ... توجه خاصی مبذول می فرمود . افزون برآنکه مردان را به رعایت حقوق .

منابع و مأخذ

قرآن کریم

محمد بن حسین شریف رضی ، نهج البلاغه ، مترجم دکتر سیدجعفر شهیدی ، ناشر علمی و فرهنگی ،

چاپ سی و سوم 1398 .

کافی ، محمد مهدی (طه کافی) ، کرامت زن ، درس هایی از نهج البلاغه ، ناشر مرکز نشر هاجر وابسته

به مرکز مدیریت حوزه های علمیه ، سال انتشار 1396 ، ، چاپ 1 .

آیت الله جوادی آملی ، زن در آیینه جلال و جمال ، بیست و نهم 1398 .

اسحاقی ، سید حسین ، سبک زندگی فاطمی ؛ خداواری و خویشتن بانی ، ناشر هاجر ، تاریخ نشر

شهریور 1394 .

روانشناسی زن در نهج البلاغه ، مریم معین الاسلام – ناهید طیبی مجله صبح ش ، 75، ص 68

ابن بابویه القمی (شیخ صدوق) محمد بن علی ؛ چاپ اول امام علی علیه السلام ؛ ترجمه دشتی 1388

کلینی ، محمد بن یعقوب ، اصول کافی ، ترجمه جواد مصطفوی ، تهران ، گلگشت 1377 .